

РЭФОРМЫ ПРАВАПІСУ НЕ БУДЗЕ. ВЯРТАННЯ ДА ТАРАШКЕВІЦЫ ТАКСАМА.

«Адразу хачу падкрэсліць, што размова ідзе не пра рэформу беларускага правапісу, а пра новую рэдакцыю правілаў беларускай арфаграфіі і пунктуацыі, якія былі выданы ў 1959 годзе і дзейнічаюць цяпер» – з такой заявы прафесара Аляксандра Лукашанца пачалася размова аглядальніка «Беларускай думкі» Віктара ГАЎРЫША з дырэктарам Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Падставай для сустрэчы стала падрыхтоўка да разгляду ў парламенце законапраекта аб новых правапісных нормах.

– У прынце, калі гавораць пра змяненні ў беларускім правапісе, трэба ясна ўсведамляць, што ў гісторыі новай беларускай літаратурнай мовы была толькі адна яго рэформа. Гэта рэформа 1933 года. Яна была першай і апошняй рэформай беларускага правапісу. Уся далейшая праца ў гэтай галіне фактычна зводзілася да ўдакладнення і карэкціроўкі зводу арфаграфічных правілаў «Правапіс беларускай мовы», выданых у 1934 годзе.

– **Дарэчы, а ці былі сур’ёзныя падставы для той рэформы? Некаторыя лічаць, што нормы тарашкевіцы лепей адпавядаюць арыгінальным асаблівасцям нашай мовы, а калі вярнуць іх у якасці афіцыйных, то**

ў Беларусі аўтаматычна вырашацца ўсе моўныя праблемы...

– Я думаю, што праблемы ў гэтым выпадку не вырашацца, а наадварот, паглыбляцца. Справа ў тым, што «Беларуская граматыка для школ» Браніслава Тарашкевіча і правапіс паводле яе ў свой час (20-я гады XX стагоддзя) адыгралі выключна важную ролю ў развіцці і пашырэнні пісьмовай беларускай мовы ва ўсіх сферах ужытку і перш за ўсё ў сферы школьнай адукацыі. Але моўная практыка, і асабліва выкладанне беларускай мовы ў школе, выявіла многія недахопы гэтага правапісу. Ужо ў сярэдзіне 20-х гадоў было ўзнята пытанне аб рэформе беларускага правапісу. Гэта пытанне ўзнялі настаўнікі-практыкі. Яны бачылі недахопы, што выяўляліся пры выкладанні мовы. Тады ў лістападзе 1926 года была праведзена Акадэмічная канферэнцыя па рэформе беларускага правапісу і азбукі, у якой прынялі ўдзел найбольш вядомыя беларускія лінгвісты, замежныя спецыялісты і самі настаўнікі.

У адпаведнасці з рэкамендацыямі канферэнцыі ў 1927 годзе пры Інбелкульце была створана спецыяльная правапісная камісія, у склад якой увайшлі С. Некрашэвіч (старшыня), Я. Лёсік, В. Ластоўскі, П. Бузак, І. Бялькевіч, Я. Купала, У. Чаржынскі, А. Багдановіч (сакратар). Задачай камісіі была падрыхтоўка новага зводу правілаў беларускай арфаграфіі. Дарэчы, і сам Тарашкевіч добра разумеў і ўсведамляў яе неабходнасць. У прадмове да аднаго з выданняў сваёй «Граматыкі» ён, менавіта гэта маючы на ўвазе, пісаў, што правапіс неабходна ўдасканаліць, але рабіць гэта трэба грунтоўна і няспешна, каб былі прыняты найбольш узважаныя рашэнні. Правапісная камісія працавала да 1929 года, і вынікам яе 33 пасяджэнняў стала выданне

Аляксандр ЛУКАШАНЕЦ,
прафесар,
дырэктар Інстытута
мовазнаўства імя Я. Коласа
НАН Беларусі

Аляксандр ЛУКАШАНЕЦ

«Беларускі правапіс (праект). Апрацаваны Правапіснай камісіяй БАН» (Мн., 1930). Пазней была створана новая правапісная камісія, якая падрыхтавала на аснове названага новы праект правапісу. Ён быў надрукаваны ў 1933 годзе і ўключаў 84 правілы. Гэты праект стаў асновай для пастановы СНК БССР ад 26 жніўня 1933 года «Аб зменах і спрашчэнні беларускага правапісу», на падставе якой і быў выдадзены ў 1934 годзе разгорнуты звод арфаграфічных правілаў «Правапіс беларускай мовы».

Пры ўсёй разнастайнасці меркаванняў адносна рэформы 1933 года і яе сучасных ацэнак можна смела сцвярджаць, што пасля яе беларускі правапіс стаў значна больш дасканалы, чым ранейшы. Таму вяртанне да норм правапісу паводле «Граматыкі» Тарашкевіча ў прынцыпе немэтазгоднае і непатрэбнае. Я так лічу, гэта мае перакананне.

– **Што стала прычынай чарговых змяненняў у беларускай арфаграфіі і пунктуацыі, чаму наслела іх неабходнасць?**

– Справа ў тым, што існуючыя цяпер правілы арфаграфіі і пунктуацыі былі складзены паводле пастановы Савета Міністраў БССР 1957 года «Аб удакладненні і частковых зменах існуючага беларускага правапісу». Але, па-першае, з той пары мінула шмат часу, і самі «Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (Мн., 1959) фактычна сталі бібліяграфічнай рэдкасцю. Па-другое, у самой мове адбыліся пэўныя змяненні, і таму моўная практыка вымагала пэўных удакладненняў. Нарэшце, правапіс, які ў значнай ступені грунтуецца на фанетычным прынцыпе, вельмі адчувальны да змяненняў, што адбываюцца ў маўленчай практыцы. Такі правапіс патрабуе рэгулярнага ўдакладнення і ўдасканалення. Менавіта таму ў першай палове 90-х гадоў мінулага стагоддзя ў грамадстве стала вельмі актуальным пытанне аб змяненнях у беларускім правапісе. Прычым на пачатковым этапе абмеркавання яно набывала пэўны палітычны змест. Але галоўная прычына была ў тым, што сапраўды моўная практыка вымагала пэўных змяненняў.

Неабходнасць і мэтазгоднасць увядзення новай рэдакцыі правапісу абумоўлена таксама тым, што пісьмовая практыка апошняга часу прывяла да пэўнага разнабою ў арфаграфічным рэжыме беларускамоўных друкаваных выданняў. Гэта адмоўна адбіваецца на школьнай практыцы вывучэння беларускай мовы. Мэта новай рэдакцыі правапісу – стабілізаваць

пісьмовую норму і ліквідаваць разнабой, які існуе на старонках беларускамоўнага друку.

– **Ці пазбаўленая сёння палітычных уплываў праца беларускіх навукоўцаў у галіне мовазнаўства?**

– Трэба сказаць, што яшчэ ў 60-я гады XX стагоддзя беларускае мовазнаўства здолела пазбавіцца палітычных і ідэалагічных уплываў, якія існавалі раней у гэтай сферы дзейнасці.

Калі напачатку 90-х было ўзнята пытанне аб правапісе, яно, безумоўна, мела палітычны падтэкст і разглядалася праз прызму вяртання дарэформеннага правапісу паводле «Граматыкі» Б. Тарашкевіча. Але ў працэсе работы па падрыхтоўцы адпаведных прапаноў перамог рацыянальны навуковы падыход. Таму я лічу, што ў новай рэдакцыі «Правілаў беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», якую прапануецца зацвердзіць і ўвесці ў дзеянне, палітычны аспект поўнаасцю адсутнічае.

– **Як ішла падрыхтоўка новай рэдакцыі правапісу і хто з вядомых мовазнаўцаў браў у ёй удзел?**

– У сувязі з пазначанымі вышэй прычынамі ў 1992 годзе ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі таксама была праведзена канферэнцыя па праблемах беларускага правапісу, дзе

НАША ДАВЕДКА

Праект Закона Рэспублікі Беларусь «Аб Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» быў разгледжаны і прыняты ў першым чытанні Палатай прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь 24 кастрычніка 2007 года. Дэпутаты прапанавалі дапрацаваць яго з улікам заўваг, якія паступілі, і разгледзець законапраект у другім чытанні на чарговай, восьмай сесіі ў наступным годзе.

Пасля прыняцця законапраекта Палатай прадстаўнікоў і зацвярджэння яго Саветам Рэспублікі дакумент будзе накіраваны на подпіс прэзідэнта краіны. У адпаведнасці з тэкстам законапраекта ўвесці ў дзеянне новыя нормы правапісу плануецца 1 верасня 2010 года.

Некаторыя са змяненняў, прапанаваных у новай рэдакцыі «Правілаў беларускай арфаграфіі і пунктуацыі»:

Пашыраецца прынцып перадачы акання ў словах іншамойнага паходжання. Прапануецца, напрыклад, пісаць *адажыя, трыя, сальфеджыя* (цяпер *адажыю, трыю, сальфеджыю*).

Ненаціскныя фіналі **-эль, -эр** у запазычаных словах прапануецца перадаваць як **-аль, -ар**: *шніцаль, шпатаць, форталь, карцар, грэйдар, лідар, камп'ютар, пэйджар, рэйсфедар, эспандар, тэндар, ордар, менеджар, фарватар, альма-матар, кратар* (цяпер *шніцэль, фортэль, камп'ютэр, менеджэр, фарватэр*).

Паводле агульнага правіла якання ў першым пераднаціскным складзе прапанавана пісаць словы *дзевяты, дзясцаты, сямнаццаць, васямнаццаць* (цяпер *дзевяты, дзесцаты, семнаццаць, васемнаццаць*).

У адпаведнасці з сучаснай моўнай практыкай уносяцца змяненні ў напісанне складанаскарочаных слоў. Прапануецца пісаць *прафкам, гаркам, газпрам* (цяпер *прафком, газпром*). Спалучэнне зычных **дт** на канцы слоў іншамойнага паходжання перадаецца праз **т**: *Гумбальт, Кранштат, Брант, Рэмбрант, Шміт, Клот* (цяпер *Кранштадт, Рэмбрандт, Шмідт*).

абмяркоўваліся розныя яго аспекты. Пасля, у 1993-м, была створана спецыяльная Дзяржаўная камісія, якая грунтоўна прааналізавала ўсе існуючыя тут праблемы. Вынікам працы гэтай камісіі сталі «Высновы», апублікаваныя ў 1994 годзе ў газеце «Звязда». У гэтым дакуменце, у прыватнасці, сцвярджалася, што існуючы правапіс у цэлым задавальняе патрэбы сучаснай моўнай практыкі. Але разам з тым рэкамендавалася падрыхтаваць новую рэдакцыю існуючага правапісу, каб унесці пэўныя карэктывы, абумоўленыя сучаснай моўнай практыкай.

Для выканання рэкамендацый была створана рабочая група ў складзе акадэміка А. І. Падлужнага, прафесараў П. П. Шубы, М. С. Яўневіча, А. Я. Міхневіча і кандыдата філалагічных навук А. А. Крывіцкага, якая падрыхтавала праект новай рэдакцыі. Гэты праект неаднаразова абмяркоўваўся, удакладняўся і цяпер у дапрацаваным выглядзе ён у форме законапраекта «Аб правапісе беларускай мовы» выносіцца на разгляд у Нацыянальны сход Рэспублікі Беларусь.

– **Ці былі нейкія цікавыя, на вашу думку, прапановы па змяненню дзейных норм арфаграфіі і пунктуацыі, якія не ўвайшлі ў канчатковы варыянт новай рэдакцыі?**

– Падчас працы над праектам новай рэдакцыі прапаноў было шмат. Яны былі самыя розныя і нават процілеглыя, часам абсалютна несумяшчальныя. Таму рабочая група імкнулася прыйсці да аптымальных рашэнняў. Але разам з тым стаяла галоўная задача не парушыць пераемнасці традыцый пісьмовай мовы. Каб не зрабіць такі правапіс, які вымусіць усіх перавучацца нанова, а тэксты, друкаваныя раней, стануць незразумелыя.

– **А ў чым адрозненне паміж тым, што было раней, і тым, што будзе ў выпадку прыняцця закона?**

– Хачу падкрэсліць – асноўныя прынцыпы беларускага правапісу не закранаюцца і не парушаюцца. А змяненні і ўдакладненні, што прапаноўваюцца, накіраваны, па-першае, на змяншэнне колькасці выключэнняў, якія існавалі раней, на уніфікацыю асобных напісанняў, на адлюстраванне змяненняў, што адбыліся

ў моўнай практыцы. Па-другое, правілы паноўнаму згрупаваны, абноўлены ілюстрацыйны матэрыял, што робіць іх больш зручнымі для засваення.

– **Як, на вашу думку, зацвярдзенне новых правілаў у выглядзе закона зробіць беларускую пісьмовую мову аднолькавай для ўсіх, хто ёй карыстаецца?**

– Тут праблема даволі складаная. Ніхто нікому не можа загадаць, як трэба гаварыць, але задача дзяржавы – устанавіць аднастайныя нормы, як трэба пісаць. Таму адзінства правапісу павінна быць. Без гэтага немагчыма паўнацэннае функцыянаванне пісьмовай мовы. Асабліва ў наш час, калі яе выкары-

МЕРКАВАННЕ

УЛАДЗІМІР ЗДАНОВІЧ, старшыня Пастаяннай камісіі Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь па адукацыі, культуры, навуцы і навукова-тэхнічнаму прагрэсу.

Неабходнасць прыняцця новай рэдакцыі «Правілаў беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» выклікана тым, што далёка не ўсе беларускамоўныя сродкі масавай інфармацыі прытрымліваюцца існуючых норм правапісу. Гэта выклікае негатыўную рэакцыю ў грамадстве. Асабліва ў моладзі, якая дэзарыентуецца, не ведае, як правільна пісаць тое ці іншае слова: у падручніках напісана адно, у газеце другое, а вусна вымаўляюць яшчэ як-небудзь. Такое становішча не садзейнічае папулярызаванню беларускай мовы і пашырэнню сферы яе ўжывання.

Практыка заканадаўчага зацвярджэння правапісных і моўных норм існуе і ў іншых краінах свету. Кожны закон прадугледжвае меры адказнасці за яго невыкананне. Гэты закон такіх мер не прадугледжвае. Але пасля ўступлення яго ў дзеянне адказнасць за невыкананне агульных норм правапісу можа быць устаноўлена іншымі юрыдычнымі дакументамі. Магчыма, гэта будучы нейкія папярэджанні ці штрафы.

Не думаю, што цалкам знікне тарашкевіца. Заўсёды будзе пэўная група людзей, якія захочуць і пісаць, і гаварыць на гэтым варыянце мовы. Але ў выпадку, калі яны захочуць апублікаваць нейкі афіцыйны дакумент, мы будзем патрабаваць, каб яны карысталіся агульнапрынятымі нормамаі. Маё асабістае меркаванне – не павінна стварыцца такой сітуацыі, калі нехта будзе абмяжоўваць права літаратара ці паэта выкарыстоўваць новыя, створаныя ім словы ў мастацкіх мэтах. Думаю, што ў гэтым дачыненні захаваецца ўзважаны, разумны падыход. Перавыданне падручнікаў не спатрэбіцца. Закон будзе ўведзены ў дзеянне ў 2010 годзе. Да таго часу старыя падручнікі будучы паступова выходзіць з абарачэння па меры зносу.

станне мае вельмі вялікае значэнне ў грамадстве. Так, без адзіных правілаў і нормаў немагчыма паспяховае навучанне мове ў школе. Закон аб правілах правапісу, калі будзе прыняты, дазволіць уніфікаваць правілы напісання перш за ўсё ў афіцыйных выданнях і ў літаратуры, якая скіравана на школьнае навучанне.

АЛЯКСАНДР РАДЗЬКОЎ, Міністр адукацыі Рэспублікі Беларусь.

Настаўнікі беларускай мовы падтрымліваюць неабходнасць змяненняў у правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. Патрэбны дакладныя дзяржаўныя нормы, таму што цяпер нават у афіцыйна зарэгістраваных выданнях назіраецца суцэльнае правапіснае рознагалоссе. Зразумела, што гэта дэзарыентуе як настаўнікаў, так і вучняў, таму што вера ў друкаванае слова вельмі вялікая да гэтага часу. Павінны быць агульныя нормы, якіх неабходна прытрымлівацца. А ўлічваючы, што новая рэдакцыя правілаў адлюстроўвае сучасны стан мовы і прадугледжвае перспектыву яе развіцця, натуральна, што настаўнікі – «за».

Пакуль на экзаменах па беларускай мове мы будзем імкнуцца не ўводзіць новыя нормы.

Іншы момант, што ніхто нікому не можа ўказаць, якімі правапіснымі нормаў карыстацца ці наогул не карыстацца ніякімі ў прыватнай перапісцы.

– Ці існуюць у міжнароднай практыцы прыклады заканадаўчай фіксацыі норм правапісу?

– Падобныя прыклады ёсць. У многіх краінах нормы правапісу замацоўваюцца прыняццем дзяржаўнага нарматыўнага акта. Такім нарматыўным актам можа быць і закон. Дарэчы, сённяшнія правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі ў свой час былі ўведзены ў дзеянне адпаведнай пастановай Савета Міністраў БССР.

– Аляксандр Аляксандравіч, ці будзе прыняце новай рэдакцыі правілаў арфаграфіі і пунктуацыі спрыяць пашырэнню сферы ўжывання беларускай мовы, і як увогуле гэта можа паўплываць на развіццё мовы?

– У прынцыпе, правілы правапісу не могуць асабліва паўплываць на развіццё мовы. Затое яны могуць істотна паўплываць на пашырэнне яе выкарыстання ў розных сферах, асабліва там, дзе патрэбна выкарыстанне пісьмовай мовы. Я ўпэўнены, што стабілізацыя правапісных норм у любым выпадку на карысць любой мове, у тым ліку і беларускай. Што ж датычыцца нашай моўнай сітуацыі, то гэта асабліва неабходна, таму што толькі мова са стабільнымі нормаў, у першую чаргу правапіснымі, можа паспяхова канкуруаваць з другой мовай (рускай), з якой яна зараз суіснуе. Для нашай сітуацыі асабліва неабходна, каб было адзінства нормаў, у першую чаргу пра-

вапісных. Таму што гэта палегчыць яе функцыянаванне ў самых розных сферах.

– Як будзе арганізавана вывучэнне новых правілаў і колькі гэта будзе каштаваць падаткаплацельшчыкам?

– Я не магу сказаць, колькі гэта будзе каштаваць, але, думаю, фінансавыя затраты будуць не вельмі істотнымі, і, самае галоўнае, будуць апраўданымі. Прапанаваны змяненні і ўдакладненні не мяняюць асновы і прынцыпы беларускага правапісу. Таму яны не запатрабуюць ні тэрміновага перавыдання вучэбнай і даведчай літаратуры, ні спецыяльнага перанавучання настаўнікаў ці каго іншага, хто працуе з беларускай пісьмовай мовай. Акрамя таго, вучэбная і даведчая літаратура па беларускай мове рэгулярна перавыдаецца, і адпаведныя ўдакладненні будуць уведзены ў працэсе яе натуральнага абнаўлення.

Што датычыцца навучальнага працэсу, то ўдакладненні будуць натуральна засвойвацца школьнікамі ў працэсе вывучэння тых ці іншых раздзелаў, якія і цяпер вывучаюцца ў межах праграмы. Вывучаць беларускую мову, як і лічу, будзе прасцей, таму што скароціцца колькасць выключэнняў.

Новыя правілы будуць выдадзены масавым тыражом. Апрача таго, у Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа ўжо падрыхтавана новае выданне нарматыўнага «Слоўніка беларускай мовы», які з'яўляецца сёння найбольш аўтарытэтным арфаграфічным даведнікам беларускай мовы. У ім будуць адлюстраваны прапанаваныя змяненні ў правапісе асобных слоў. Кожны, хто мае патрэбу, зможа набыць яго, каб удакладніць свае веды ў беларускай мове.